

Významově-funkční posuny výrazu akorát a jejich vliv na aktuální členění věty v češtině

Vojvodić, Sonja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:271191>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-21**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Univerzita v Záhřebu

Filozofická fakulta

Oddělení pro západoslovanské jazyky a literatury

Katedra českého jazyka a literatury

Sonja Vojvodić

**VÝZNAMOVĚ-FUNKČNÍ POSUNY VÝRAZU *AKORÁT* A JEJICH VLIV NA
AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTY V ČEŠTINĚ**

Diplomová práce

Vedoucí práce: dr. sc. Petar Vuković, izv. prof.

V Záhřebu, červen 2019

Obsah

1. ÚVOD	3
2. VÝZNAMY A FUNKCE VÝRAZŮ	6
2.1. Význam, funkce a slovnědruhová příslušnost	6
2.2. Pojetí významu a funkce z pohledu polyfunkčnosti a polysémie.....	8
2.3. Primární, sekundární a další funkce výrazů.....	10
3. VÝRAZ AKORÁT JAKO SLOVNÍKOVÉ HESLO.....	12
4. AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTNÉ A SLOVOSLED.....	13
4.1. Aktualizace a dosah	15
5. ČNK JAKO ZDROJ POZNATKŮ	18
6. APLIKACE ZVOLENÝCH TEORIÍ V ANALÝZE KORPUSOVÝCH DAT.....	20
7. AKORÁT A JEHO EKVIVALENTY	26
8. DALŠÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY	29
9. ZÁVĚR.....	31
10. CITACE Z ČNK CHRONOLOGICKY	33
11. LITERATURA	34
12. SHRNUÍ.....	38

1. ÚVOD

Ke vzniku této práce nás inspirovalo sémanticky různorodé užívání výrazu *akorát* v české větě. Jedná o jazykový prvek, který je schopen plnit několik různých funkcí a mít i několik významů. Bude zde proto řeč o jednotlivých významových a funkčních posunech. U původní příslovečné a částicové funkce se objevuje i funkce spojková, o níž se zatím ve slovnících a gramatikách moc nemluví (srov. třeba ASSČ¹). Upřesnění funkčních změn zvoleného výrazu na úrovni syntaktické, střídání významů a chování v každé jednotlivé funkci pokládáme za cíl této práce. Teoretické východisko pro tento námět bude aktuální členění větné (dále též AČ).

Výraz *akorát* patří do mluveného jazyka, a nebyla mu proto dosud věnována velká pozornost. Mnohé příklady tak přebereme na základě synonymie, přičemž daný výraz před analýzou nahradíme s *akorát*.

Základními pojmy, na nichž je tato diplomová práce založena, jsou:

1. význam – sémantický obsah nebo rysy tohoto obsahu (srov. 2.2.),
2. funkce – slovnědruhové uplatnění (tamtéž),
3. téma – jeden ze dvou základních pólů v aktuálním členění větném (srov. 4.),
4. réma – druhý pól (tamtéž),
5. aktualizace – implikace rematické části věty (4.1.),
6. dosah – následek provedené aktualizace (tamtéž),
7. pozice – slovosledné postavení hledaného výrazu (srov. 5.).

V první části práce čtenářům přiblížíme rozdíly mezi významem a funkcí, tedy pojednáme o jejich různorodém chápání v české lingvistice – podáme definice Čechové (1996) a Čermáka (2010), v nichž se dozvíme o vztahu mezi významem, funkcí a slovnědruhou příslušností. Dále popíšeme rozdíl mezi polyfunkčností a polysémií. Výraz *akorát* je jak polyfunkční, tak polysémií.

Vyjasníme také, proč se hlásíme k pojetí Bauera (1962; 1964), který se zabýval primárností a sekundárností funkce u částicových výrazů.

¹ Akademický slovník současné češtiny. Dále pod touto zkratkou.

Následně se věnujeme výrazu *akorát* jako slovníkovému heslu. Tímto poukážeme na dosavadní zpracování výrazu ve slovnících. Zmíníme také možnosti jeho kombinace s dalšími výrazy (*akorát že, tak akorát a akorát tak*).

Nejtěžejnější obsahový bod práce bude umístění výrazu do kontextu aktuálního členění větného. Z důvodu, že výraz *akorát* je velmi často právě částicí, vyjdeme z teoretického rámce B. Štěpánkové (2013), jež tento slovní druh ve své disertační práci zkoumá velmi pečlivě. Bude nás zajímat především střídání funkce výrazu *akorát*, s ohledem na roli, kterou dostal v určité větě. Například jeho výskyt v iniciální pozici (na začátku souvětí) vypovídá o spojkové tendenci a funkci, která v propojení se sekundární, funkcí částicovou dokáže udržet aktualizační potenciál ([...], *akorát to se mi nechce*). Dále vyjdeme z disertační práce K. Čermákové (2012), která nabízí poznatky jak o střídání funkcí, tak o možnosti chápat určitý výraz jako spojkový. Z teorie o aktuálním členění větném (dále též AČ) přebereme pojmy téma, réma, slovosled a zmíníme také i kontrastivní téma. Důvod, proč volíme tuto teorii, nacházíme ve frekventovanosti částicového užití výrazu *akorát*, jehož role je pak často aktualizační, tedy má vliv na informační strukturu věty.

Po tomto teoretickém úvodu do centrální části práce, představíme Český národní korpus (dále též ČNK) jako nástroj, jehož data pak přebereme ke kvalitativní analýze. Analýzu zahájíme přejímáním vzorku dvaceti příkladových vět obsahujících výraz *akorát*, čímž poukážeme na jeho možná užití. Kombinace budou vidět ve střídání jednotlivých významů či funkcí. Tabulky kromě těchto informací budou obsahovat také jednoduchý přehled role v rámci AČ. Každá tabulka bude obsahovat deset oddělených výše zmíněných příkladových vět.

Navážeme nato krátce na možnosti ekvivalentního nahrazení výrazu *akorát* a také na synonymy kombinující tento zvolený výraz s výrazy dalšími (*akorát že, akorát tak, tak akorát*). V tomto oddíle poukážeme i na možné překladové ekvivalenty, přesněji upozorníme na možnost či nemožnost užití určitého překladového výrazu. Zvolený cílový jazyk bude chorvatština, poněvadž se jedná o mateřský jazyk autora práce.

Práci v její poslední části doplníme oddílem o možnostech dalších výzkumů, tedy představíme zajímavé výzkumné otázky, jejichž obsah vyplývá z kapitol zpracovaných v této diplomové práci, který je ale tematicky mnohem širší než zde předpokládána problematika a také svým objemem přesahuje stanovený rámec. Zaprvé za velmi příznačné považujeme vztahy mezi jedním zvoleným výrazem a jeho distribucí s ohledem na pozici v slovosledu. Této problematice se zde však jen velmi krátce dotkneme, poněvadž se domníváme, že by pro

důkladnější analýzu bylo především nutné prozkoumat valenční rámce a také rytmické slovosledné faktory. Další téma, které si zaslouží zvláštní studii je zpracování výrazu *akorát* v mluveném a psaném korpusu odděleně.

Jelikož je tato diplomová práce založena na více významných studiích, sjednotíme terminologii ve všech místech, kde by mohlo docházet k případnému kolísání. Tento postup budeme provádět zcela průběžně, a tak u každého bodu, jenž by vyčníval jako nejednotný a kolísavý, zvolíme pouze jeden termín, jenž bude odpovídat aktuálně zvolené argumentaci.

Dopodrobna shrnutý výzkum, v němž se rozebírají kvalitativní a kvantitativní rysy výrazu *akorát* výlučně ve spojkové funkci, bude následně publikován v časopise *Nová čeština doma a ve světě*.²

² Článek s názvem *Spojková platnost výrazu akorát v češtině* je připraven k publikaci v jednom ze dvou čísel v roce 2019.

2. VÝZNAMY A FUNKCE VÝRAZŮ

2.1. Význam, funkce a slovnědruhá příslušnost

Abychom se mohli dostat k pojmům význam a funkce, je zapotřebí nejdříve stanovit, ke kterým slovním druhům tyto kategorie připisujeme.

Významy dělíme na lexikální a gramatické. Čechová ilustračně poukazuje na slovnědruhou rozdíl mezi slovy *lov*, *lovení* a *lovit*, které se shodují ve věcném významu, avšak ve významu gramatickém odlišují. Třeba sloveso oproti podstatnému jménu nevyjadřuje pády (1996: 63).

V našem případě bude situace o něco složitější, jelikož se pohybujeme v oblasti zejména gramatického významu (jedná se zde o výraz, jehož význam se nevztahuje k žádnému denotátu). Tady nám pomůže třídění slovních druhů. Ty dělíme na autosémantické a sysémantické. Sysémantika mají oproti autosémantikům posílený gramatický význam (Cvrček a kol. 2010: 70-71). Autosémantika, tedy slovesa, příslovce, přídavná jména, podstatná jména, jsou slova³ lexikálně-gramatická, mají tedy jak lexikální, tak gramatický význam (tamtéž: 71). Naproti tomu slova sysémantická se považují za slova gramaticko-lexikální, neboť se jejich význam rozvíjí teprve ve vztahu k výše popsaným autosémantikům (jsou tedy významově závislá), (tamtéž: 71). Je přitom mylné předpokládat, že sysémantika žádný lexikální význam nemají – ten je u nich pouze zeslaben. Vtahuje se to především k běžně pojatému významu věcnému u autosémantik (Vondráček 1999). Sysémantika hrají významnou roli ve stavbě vět a textů, takže fungují v kooperaci s větnými členy (Hladká 2017).⁴

Hlavním určením příslovce jakožto slovního druhu autosémantického a neohebného je vyjadřovat nějakou okolnost, jak o tom vypovídá Příruční mluvnice češtiny (dále též PMC), (Karlík – Nekula - Rusínová 1995: 338). Tyto okolnosti můžou být místní, časové, způsobové nebo příčinné (tamtéž). *Akorát* vyjadřuje způsob ve všech příslovečných variantách (*akorát tak*, *tak akorát* anebo pouze *akorát*).

³ Pojmem *slovo* v této práci zahrneme grafický celek, dále v práci ho však v práci zaměníme pojmem *výraz*. Distinktivní analýzu mezi pojmy *slovo*, *výraz* a *pojem* v této práci, z důvodu tematické neshody, vynecháme. Více viz např. Čermák 2010.

⁴ Více o této problematice viz oddíly věnované aktuálnímu členění a syntaxi obecně.

Ve stejné příručce vymezují autoři částici jako „různorodou skupinu neohebných výrazů se sysémantickým významem“ (tamtéž: 358). Šmilauer v Novočeské skladbě popisuje chování některých částic v české větě, přiřazuje jim tímto schopnost zdůraznit, stupňovat nebo jiným způsobem modifikovat větu (1947: 34-35). Nepřesné a neúplné vymezení tohoto slovního druhu v české lingvistice souvisí jak s jejich orální, tak s homonymní povahou (Čermák 2010: 179). Zároveň se tomuto slovnímu druhu přiřazuje značná pragmatická funkce (tamtéž). PMČ se klasifikace v základu omezuje na částice modální, intenzifikační, vytýkací, modifikační, odpověďové, negační a práci (Karlík – Nekula – Rusínová 1995: 359). Jelikož v této práci přejímáme názory podané v disertační práci B. Štěpánkové, za základní převezmeme též její pojetí tohoto slovního druhu. Autorka (2013: 11) ho zkoumá z pohledu aktualizační funkce. Zmiňuje jejich patřičnost mezi příslovce v starší literatuře, sama však proklamuje názor, že jde o částice s častým výskytem homonymie, nikoli příslovce. Především se opírá o fakt, že příslovce jsou větným členem, kdežto částice nikoli (tamtéž: 14):

„Věděl to jistě. (příslovce)“

„To je jistě on. (částice)“

Popíšeme nyní blíže několik jejich typů, o nichž bude řeč v analýze konkrétních příkladů (viz oddíl 6).

Vytýkací částice byly ve zmíněných pracích vymezeny jako výrazy, jež vyzvedají slovo (Bauer 1964) a hrají roli v aktualizaci věty (Štěpánková 2013):

***Akorát** on tam byl.*

Výraz akorát v ukázkové větě hraje roli vytýkací částice ve významu *jen/jenom*. Podtržený větný subjekt je v jeho dosahu.

Štěpánková (2013) zároveň komentuje různá pojetí a dosavadní rozložení vytýkacích částic a dalších odstínů u této funkce, pro zdejší práci bude výstižné uchopení odstínu omezovacího.⁵ *Akorát* v zde komentované ukázkové větě vyjadřuje také omezení.

Zbylo nám do slovnědruhového rozložení zapojit spojkové výrazy. Spojky jsou v PMČ vymezeny jako sysémantická, neohebná slova, jež spojují věty a části vět, a to buď koordinačních, nebo subordinačních (Karlík – Nekula – Rusínová 1995: 350). Spojky jsou slovní druh velmi široce pojatý – jejich funkci může obsadit výraz různé povahy a

⁵ Podrobně viz Štěpánková 2013.

slovnědruhové příslušnosti. PMČ tento úkol dává vztažným a tázacím zájmenům, též zájmenným příslovcím (1995: 350). Zajímavé obecné pojetí spojek a spojkových výrazů podávají ve své Skladbě češtiny Grepl s Karlíkem (1998: 267). Východisko zmíněné syntaktické učebnice je především pragmatické, takže ho v oddíle věnovanému ekvivalentům použijeme v porovnání s prvotními poznatky, z nichž zde vycházíme (srov. 7.). Přestože se spojkové užití výrazů sémanticky značících omezení zdá zcela přirozené (srov. např. u synonymního výrazu *jen*), tato spojková platnost nám upoutává pozornost přinejmenším ze dvou důvodů:

1. (ne)možnost synonymického nahrazení
2. schopnost dosahu.

Pokud srovnáme tyto dva body, tak si všímáme, že jsou navzájem těsně spjaty. Navíc, jak uvidíme níže, prolínání spojkové s částicovou funkcí může ponechat vliv na tímto způsobem uvedenou větu.

2.2. Pojetí významu a funkce z pohledu polyfunkčnosti a polysémie

Poté, co jsme vymezili jednotlivé slovní druhy, kam výraz *akorát* zapadá, můžeme se pustit do kategorizace významu a funkce a ovšem i pojmů s nimi spjatých.

Jak již bylo implikováno, přísná hranice mezi slovními druhy je občas velmi těžko určitelná. Tentýž výraz může mít polyfunkční povahu. Čermák v práci *Lexikon a sémantika na polyfunkčnost u autosémantických a sysémantických slovních druhů* nazírá jinak (2010: 64). „[...] polysémie se týká jen některých slovních druhů, především autosémantik, u jiných, především sysémantik, které charakterizuje spíše funkce než sémantika, je vhodnější mluvit analogicky o polyfunkčnosti (srov. např. aspoň tři funkce pro polyfunkční spojku *aby*, tj. účel, obsah, účinek).“ Tyto dva pojmy v práci budeme chápat odděleně ze dvou důvodů. Zaprvé proto, že zabýváme výrazem, jehož slovnědruhová příslušnost zapadá jak do třídy autosémantik, tak do třídy sysémantik, zadruhé proto, že výraz ve spojkové funkci dědí význam z funkce částicové, někdy i příslovečné. Znamená to, že u něj nepřipouštíme pojem desémantizace.

Zde (a nejen zde) vycházíme z definice PMČ. „Striktně vzato jsou téměř všechna slova víceznačná, protože v kontextech mohou nabývat pokaždé jiného významového zabarvení. O polysémii se však hovoří pouze tehdy, když se aktuální významový posun začne osamostatňovat a ustalovat (lexikalizovat),“ (Karlík – Nekula - Rusínová 1995: 89). Pokud se ale jedná o náhodnou formální shodu mezi výrazy, tak mluvíme o homonymii (tamtéž: 90). Autoři dále hovoří o rozpadu polysémie, jejímž produktem je homonymie (pokud ovšem nejde o mylné přisuzování shodných rysů geneticky nepříbuzným výrazům), (1995: 91-92).

Jak ukážeme v oddílech níže, u polysémního a polyfunkčního výrazu *akorát* lze občas jen stěží určit slovnědruhovou příslušnost (srov. Štěpánková 2013). Ta je následně ponechávána sémantickému rozboru celé věty. V otázce polyfunkčnosti vlastně také pojednáváme o primárnosti a sekundárnosti funkcí, s čímž nutně pracujeme v případě, že se nějaký polyfunkční výraz ocitá na „pomezí“ dvou funkcí. Jelikož výraz *akorát* patří mezi příslovce, částice a spojky, následující oddíl věnujeme tomuto fenoménu z problematiky přechodu mezi zmíněnými slovními druhy.

Funkcí⁶ tedy, na rozdíl od významu, chápeme jako konkrétní realizaci výrazu v určitém kontextu (větném).⁷ Výraz má tendenci, aby byl zapojen do vyšší struktury, totiž aby dostal roli (tamtéž: 26). Podívejme se na následující příklady:

Stiháme to akorát.

Chci akorát ten mobil.

Všem jsem to řekl, akorát před ním jsem všechno tajil (srov. Veselá 2007).

V uvedených větách plní výraz *akorát* tři funkce – funkci větného příslovce, částice a spojky. Funkce v první větě plní výraz příslovečný ve významu *přesně*. Další dvě funkce, částicová a spojková, sdílejí stejný význam (*jen/jenom*), čímž se potvrzuje polysémní charakter tohoto polyfunkčního výrazu. Význam omezovací je viditelný v příznaku horní hranice (srov. Štěpánková 2013). Jejich funkce je zároveň vytykácí, tedy upozorňuje na rematickou část věty (viz níže).

⁶ V práci dochází ke střídání pojmů *funkce* a *platnost*. Přesto mají obdobné konotace, neznamenají totéž. *Platností* zde míníme především možnost provedení nebo slovnědruhovou patřičnost. Funkce je každé zvolené uplatnění ve vybraném kontextu a úloha v procesu stavby věty. Důkladněji viz Čermáková 2012.

⁷ Více o funkci výrazu viz např. Karlík – Kořenský (2017).

Také můžeme říct, že třetí souvětí je funkčně přechodné, lze hovořit o sekundárnosti funkce. *Akorát* totiž jde chápat jako částice a jako spojkový výraz, především proto, že sémanticky propojuje souvětí a zároveň vytýká příjemce děje ([*před*] *ním*) v souvětí druhém.

Upřesníme tyto rozdíly popisem dalších příkladů:

„Zůstal **jen** Petr.“⁸ → *Zůstal **akorát** Petr.*

„Všichni odešli, **jen** Petr zůstal“ (2013: 16). → *Všichni odešli, **akorát** Petr zůstal.*⁹

V první větě považuje autorka výraz *jen* za příslovce, zatímco v souvětí se tentýž výraz ocitá ve funkci spojkové. V prvním příkladu můžeme hovořit též o funkci aktualizátoru – vytýkací částice, přičemž jeho význam je v obou příkladech omezovací (srov. Štěpánková 2013: 20). Přitom rys omezovací zapadá jak do funkce, tak do významu výrazu, čímž tvoří pojítka mezi jeho prvním a druhým znázorněným užitím – potvrzuje tedy jeho polysémnní charakter.¹⁰

Jak můžeme vidět v ukázkových příkladech, má výraz *akorát* ve funkci příslovce jeden význam, kdežto u funkce částice a spojkového výrazu význam jiný. Ten částicová a spojková funkce výrazu sdílí. Uvidíme však níže, že význam v částicové funkci nemusí být vždy nutně omezovací (viz 6).

2.3. Primární, sekundární a další funkce výrazů

Tento oddíl věnujeme styčným bodům mezi příslovci, částicemi a spojkami. Jak jsme si již mohli všimnout, Vondráček v tomto kontextu hovořil o výskytu zeslabeného významu (Vondráček 1999). Zde se pokusíme ukázat, jak přesně zmíněné „zeslábnutí“ souvisí s předem uvedeným pojmem významového odstínu a primárnosti či sekundárnosti funkce.

Akorát jako vytýkací a omezovací částice ukazuje zvýšenou tendenci k spojkovému užití, což se shoduje s teoretickým pojetím Bauera (1964), jehož dílo na tomto místě považujeme za

⁸ Věty převzaty z originálu (i z korpusů) budou v uvozovkách. Oddělíme je tím graficky od vět modelových (utvořených pro potřeby práce), jež píšeme kurzívou.

⁹ Analogicky vyvádíme synonymní příklady s výrazem *akorát*, jehož větné užití bývá významově (ovšem ne i stylisticky) rovné k výrazu *jen* (příp. *jenom*). Srov. SČS 2012: 12.

¹⁰ Částice tedy jde funkčně dělit jak na omezovací, tak na vytýkací, ovšem jde také hovořit o odstínu omezovacímu u primární funkce vytýkací. Podrobněji viz Štěpánková 2013.

podkladové. Autor dále pojednává o styčných bodech mezi částicovou a spojkovou funkcí, přičemž zdůrazňuje, že jedna z nich většinou převládá (tamtéž: 134). Zdůrazňuje přitom, že funkční a významové rysy každého výrazu jsou ve své podstatě velmi pestré a bohaté – tedy, že funkcí spojek, není jen spojit věty (nebo její členy), (1967: 29). Autor (tamtéž: 28) uvádí příklad, v němž pojednává o spojkové funkci výrazu majícího schopnost modifikovat význam věty, jež následuje:

„A) Neměl jsi to dělat. B) **Ale** dokázal jsem to!“

Tímto autor poukazuje na přechody mezi určitými funkcemi (srov. Bauer 1964). Odporovací funkce a význam¹¹ spojky ale se propojují s funkcí částicovou.

Každá jednotlivá funkce obecně bývá udělena určitému výrazu s potenciálem, aby ji plnil. V okamžiku nástupu do dané funkce dochází k vytváření vzájemných vztahů s dalšími větnými prvky. Tyto mohou být následně ovlivněny již zmíněným potenciálem z předchozích funkcí. Totmuto jevu se důkladněji vrátíme v oddíle projednávacím syntax.

V rámci významu a funkce (později i oblasti AČ) nezřídka mluvíme o potenciálu a tendenci. Potenciálem zde míníme schopnost se v dané funkci objevit nebo jakýmkoli způsobem vykonat určitou roli ve větě, zatímco pojmem tendence chápeme náchyllost k frekventovanosti v určitém uplatnění.

Výraz *akorát* v částicové a spojkové funkci může mít zároveň schopnost vytýkat a být aktualizátorem, což považujeme za rys funkční sekundárnosti (zbylosti nebo odstínu), zatímco v obou je přítomen omezovací význam (jako u synonymního výrazu *jen/jenom*). Pojem odstín se přitom může vztahovat jak k funkci, tak k významu.

S ohledem na zde podané uchopení významu, funkce a pojmů s nimi souvisejícími, ukážeme níže, jak byl dosud vymežován výraz *akorát* ve slovnících češtiny.

¹¹ U výrazu *ale* (na rozdíl od *akorát* hovoříme o významu a funkci ekvivalentně. Srov. Čermák 2010.

3. VÝRAZ AKORÁT JAKO SLOVNÍKOVÉ HESLO

První informace o výrazu *akorát* pravděpodobně vyhledáme ve slovníku. Jestliže začneme u slovníku etymologického, tak se dozvídáme, že výraz byl v 19. století přejat z německého *akkurat* ve významu *zrovna, právě, přesně*. Původně se však jednalo o přídavné jméno latinského původu, ve významu *pečlivě se starat* (Rejzek 2015: 50).

Dozvíme se také, že výraz plní funkci příslovečnou a částicovou (Dvořáček 2006: 33; ASSJČ). Jak jsme už zmínili v úvodu, ASSČ ve zvoleném hesle vytýká tři funkce: příslovečnou, částicovou (omezovací a zdůrazňovací) a spojkovou. Částicový výskyt oproti výskytu příslovečnému přitom podle Frekvenčního slovníku mluvené češtiny převládá (Čermák: 2007).

Výraz dále ovšem nacházíme v srodném vymezení příslovečném a částicovém, také i v NASCS¹² (Kraus 2006: 33) nebo v SNČ¹³ (Hugo 2006: 43). Zkoumání výrazu *akorát* bývá, pro jeho patřičnost do nespisovného jazyka (srov. např. SSJČ¹⁴), ztíženo. Mnoho studií se zaměřuje především na psaný jazyk. Nejvhodnější přístup, který lze zvolit, je ovšem, jak již jsme zmínili, synonymita. O výrazech spisovných totiž v literatuře najdeme mnohem více informací.

Výraz v příslovečné funkci znamená totéž co *přesně, právě, zrovna*, nebo též *jen, jenom* (srov. SSJČ; SČS¹⁵); ve funkci částicové naopak *jen, jenom*, též i *právě, přesně* (ASSČ); ve funkci spojkové následně má stejný význam jako v užití částicovém, k čemuž se synonymně přidávají i odporovací spojky *jenže/jenomže*.

¹² Nový akademický slovník cizích slov. V seznamu literatury viz jako Kraus 2006.

¹³ Slovník nespisovné češtiny.

¹⁴ Slovník spisovné češtiny.

¹⁵ Slovník českých synonym a antonym. Dále jen pod uvedenou zkratkou.

4. AKTUÁLNÍ ČLENĚNÍ VĚTNÉ A SLOVOSLED

Ústřední část této diplomové práce věnujeme užití výrazu *akorát* ve větném kontextu.

Jelikož tady popisujeme některé aspekty funkčního posunu výrazu, jehož význam je z důvodu polysémie (částečně) zachován, pokládáme za smysluplné očekávat, že kromě toho zachovaného významu se udržují i další vlastnosti děděné z primární a sekundární funkce. Těmto zmíněným vlastnostem, jakými jsou třeba dosah nebo aktualizací schopnost, se proto podrobněji věnujeme v následujících dvou oddílech.

Aktuální členění větné má v české lingvistice dlouhou tradici. Jeho cílem je především upozornit na informační strukturu věty, tedy na vztah mezi její tematickou a rematickou částí s ohledem na slovosled, prozodické elementy, sémantické naplnění větných prvků (srov. Hajičová 2017a). Konečné stanovení aktuálnosti a členění, založeného na střídání prvků s větší nebo naopak menší kontextovou zapojeností (viz níže), nebylo však nikdy zcela jednoznačné. Tady se z důvodu tematické nepatřičnosti nevěnujeme detailnímu popisu všech možných pojetí vztahů mezi lineárním uspořádáním a sémantikou věty, naprosto oprávněně však upozorníme na významnost tohoto jevu, jenž od začátku 20. století upoutává pozornost mnoha významným lingvistům odlišných přístupů a proklamací. Například známá „triáda“ na lingvistické scéně, J. Zubatý, V. Ertl a Fr. Trávníček, pojednávala o slovosledu velmi horlivě (Mathesius 1941). Tento námět byl vyvolán vztahem mezi českým slovosledem a slovosledy dalších jazyků, což je ovšem jeden z klíčových argumentů vystihujících významnost celého jevu. Vědci v této oblasti totiž vycházeli a dodnes vychází z konfrontace fixního pořádku slov a slovosledu aktuálního (srov. např. Hajičová 2017b: 94-98; Štícha 2011: 737). Vzniká v tomto kontextu tedy hlavní dělení na objektivní a subjektivní slovosled, jejichž činitele, faktory odlišnosti, bývají chápány jinak (srov. Uhlířová 2017a; Panevová 2014: 189-220). Logicky zde vyvádíme, že určitá gramatická pravidla stojí v základu slovosledu, další možné deviace bývají způsobeny aktualizací faktory, tudíž mohou a nemusí být brány jako slovosled příznakový nebo subjektivní (srov. Uhlířová – Kučerová 2017).

Výše jsme zmínili, že pojetí souhry různých elementů hraje roli v tvorbě úsudku o předložené větě. Zde jako základní vymežíme vztah mezi formou a funkcí. Mathesiovo AČ vychází z funkce, která je následně usouvztažněna vhodnou formou. Pro zdejší účely tuto teorii použijeme ve významu „směrování“ k rématu. Důvod tomu je fakt, že zkoumáme potenciál

výrazu *akorát* působit na členy, jež se ocitají v jeho bezprostřední blízkosti, tedy nepotřebujeme dopodrobna vymezovat všechny role, nýbrž jen ty vybrané.

Pokládáme za vhodné dbát na problematiku kontextové zapojenosti/nezapojenosti, kterou zde pojmem tak jako směřování k rematické části věty. Kontextovou zapojenost přitom běžně chápeme jako seznámenost adresáta s informací, bez ohledu na typ kontextu, v němž se informace dříve objevila (srov. Firbas 1982). Jelikož v rámci práce vycházíme z větného, a nikoli nadvětného útvaru, kontextově zapojené prvky poznáme podle způsobu prezentace v zkoumané povrchové úrovni věty. Řídit se všeobecně budeme lineárním uspořádáním. Jelikož zde jsou zkoumané věty, modelové a korpusové, vytrženy z potenciálního širšího kontextu, otázka známosti/neznámosti a zapojenosti bude v příkladech značená a viditelná především v morfologii jednotlivých lexémů (viz příklady v 4.1.).

Prozodické elementy vnímáme třeba jako intonační důraz, se kterým ovšem počítáme u částicové aktualizací funkce (srov. Štěpánková 2013: 138). Ten ale v popisu psaných forem bude více či méně opomíjen.

Dále vytýkáme, že všechny terminologické rozdíly sjednocujeme do základního protikladu téma – réma (či také kontrastivní téma).¹⁶ Z toho důvodu se vyhneme termínu v stupnici výpovědní dynamičnosti, v němž kontrastivní téma se většinou shoduje s diatématem (srov. Veselá 2007: 10).

Jak jsme nastínili v tomto přehledu, v rámci AČ nás budou zajímat především slovosledné pozice, v nichž se *akorát* vyskytuje, spolu s ohledem na jeho význam a význam členů zabírajících místa v jeho bezprostřední blízkosti. Problematiku aktualizace a dosahu přitom, a pro její rozsah, popíšeme v následujícím oddíle.

¹⁶ Vyhnete se zde novějšímu termínu kontrastivní základ, jehož užití je dnes však mnohem frekventovanější, obzvlášť v teorii FGP, (z níž také vyšel). Důvod je také terminologické sjednocení v rámci celého textu, v němž téma je zcela vysvětlen pojem. Srov. Veselá 2007: 7.

4.1. Aktualizace a dosah

V tomto oddíle navážeme na obecný popis AČ, k němuž přidáme důležité prvky svázány s možným potenciálem zde zkoumaného výrazu. Poté, co jsme na začátku práce vymezili jeho slovnědruhovou příslušnost, nyní se můžeme pustit do pozorování jeho schopnosti mít vliv na aktualizaci věty, přesněji na jeho roli v aktuálním členění větěm. Název oddílu (Aktualizace a dosah) přitom naznačuje nejzávažnější potenciál výrazu *akorát*.

V základu tohoto oddílu je nutné aktualizaci přesně definovat. Výhodnou skutečností je, že mezi aktualizací a dosahem je těsné pojítko. Aktualizace v kontextu AČ ovšem není spjatá s aktualizací stylistickou – terminologicky stanovenou v Pražské škole (viz Krčmová 2017). Jí zde míníme proces „rematizace“, tedy jinými slovy, rematizátory (srov. Štěpánková 2013). Zde dáváme přednost termínu aktualizátor, poněvadž ho sémanticky pojíme s dynamičností, nejen s rématem či větěm jádrem. Jeho povaha je tedy aktualizací, zdůrazňovací, poněvadž naznačuje větěm réma (tamtéž). Autorka (2013) ve své disertační práci aktualizátory detailně klasifikuje, přičemž vychází z funkčních rozdílů mezi výrazy schopnými nést takovou funkci. Tyto výrazy logicky nazývá výrazy „částicovými“ (tamtéž 2013). Částice vypovídají, jak jsme uvedli výše, o intenci mluvčího (funkce pragmatická), a jsou tak všechny výrazy s obdobným chováním klasifikovány jako částicové. Štěpánková pojem aktualizátor a částicový výraz užívá tedy jako synonyma (2013: 3). Částicový výraz může klást důraz na výrazy sousedící. V tomto případě hovoříme o dosahu, jenž je zároveň hlavní úlohou aktualizátoru. Připomeňme si subjektu *on* v ukázkovém příkladu z oddílu 2.1:

Akorát on tam byl.

Toto zájmeno je tedy výraz dosažený (srov. Panevová 2014: 223).

Jak již jsme uvedli, výraz *akorát* patří mezi vytýkací částice, což ovšem znamená i náznak nástupu rématu (srov. Nekula 2017). Podívejme se znovu na příklady z oddílu 2.2:

*Stiháme to **akorát**.*

*Chci **akorát** ten mobil.*

*Všem jsem to řekl, **akorát** před ním jsem mlčel.*

První dvě modelové věty mají objektivní slovosled. Třetí souvětí je souřadně spojeno. V druhém souvětí jde o podřízení tematickému uspořádání v souvětí prvnímu. Můžeme si všimnout, že rematickou část prvního souvětí tvoří zájmeno *všichni* jako kontrastivní téma. V druhém souvětí nato můžeme sledovat, že tematický prvek zapadá hned do druhé pozice (v přízvučné podobě). Alternativní slovosled by zde mohl mít i tuto podobu: *akorát jsem mlčel před ním*. Ten by sice využil typické rematické pozice, avšak ne potenciál aktualizátoru a logické posloupnosti témat – věty totiž mají tendenci sémantické návaznosti dosahovat pomocí tematického střídání svého druhu – známá informace (kontextově zapojená) pokračuje v přenosu informační struktury.¹⁷ Proto nabídnutá alternativa „nezní“ v tomto kontextu vhodně. V tomto příkladě dále začíná i druhé souvětí kontrastivním základem. Tento postoj totiž zaujímáme i kvůli postavení ostatních větných členů. Subjekt v povrchové rovině není explicitně znázorněn, navíc je jeho tematické zapojení do věty viditelné díky tvaru pomocného slovesa (či auxiliáru) *jsem* a personálně-numerálního rysu I-participia¹⁸. Výraz *akorát* u všeho slouží nejen jako výraz spojkový, ale má také ve významu *jen* svůj potenciál vytýkáci a omezovací částice, takže jsou kontrastivně zapojené výrazy (*před ním*), jak již jsme naznačili, v jeho dosahu.

Poslední uvedený příklad přitom tvoří významový celek, díky němuž u prvního souvětí v otázkovém testu nejde vnímat predikační část *jsem řekl* jako zdůrazněnou, tematizační, čímž se dodatečně potvrzuje postavení fokusu, o němž jsme mluvili. Podívejme se na správnost či nesprávnost v následujícím otázkovém testu:

Všem jsem to řekl. → Komu jsem to řekl? ANO

Všem jsem to řekl. → Co jsi provedl? NE

Akorát před ním jsem všechno tajil. → Před kým jsi všechno tajil? ANO

Akorát před ním jsem všechno tajil. → Co jsi dělal akorát před ním? NE

Akorát před ním jsem všechno tajil. → Co jsi tajil akorát před ním? NE¹⁹

¹⁷ Vzpomeňme si na známý příklad z literatury: „Byl jednou jeden král“. Podrobně viz Mathesius 1941.

¹⁸ Více o minimální signalizaci tematických prvků viz Svoboda 1984.

¹⁹ Jak již jsme říkali, sémantická svázanost dvou vět činí první ze tří variant v otázkovém testu správnou. Kdyby věta druhá stála bez svázanosti na větu první, i další odpovědi v otázkovém testu by mohly být správné.

Kromě právě popsaných argumentů, můžeme uvést i argument další, jenž by současně byl v této analýze jakýmsi shrnutím poznatků: *akorát* je výraz, jehož funkce je zde (v právě probraném příkladu) spojková, avšak jeho význam se pojí k jeho předešlé funkci částicové, a proto jeho zmíněné naplnění má schopnost dosahu.

5. ČNK JAKO ZDROJ POZNATKŮ

V této části se dostáváme ke korpusům. Jeho data jsou v české lingvistické tradici kvalitním zdrojem mnoha jak kvantitativních, tak kvalitativních poznatků, což je ovšem také důvod, proč bývají v jazykovědné bohemistice tak často voleným nástrojem. Zdejší analýza pro potřeby práce bude, jak již jsme uvedli, výlučně kvalitativní. Poněvadž výraz *akorát* je výrazně nespisovný, vycházíme nutně z korpusu mluveného jazyka ORAL2013. Před tím však nabídneme přehled deseti vět a souvětí z korpusu psaného jazyka SYN2015. Tato data nám umožňují především náhled do vztahů mezi výše stanovenými vymezeními výrazu ve slovnících, významově-funkční klasifikací a jeho reálným užitím v mluvených a psaných textech.

ORAL2013 je bází neformálního spontánního mluveného jazyka, jež navazuje na předchozí ORAL2006 a ORAL2008, přičemž byla doplněna také zvukovým zápisem (Cvrček - Richterová. 2017). Ten je ovšem u přepisu velmi nápomocný v případech velkých odchylek ve výpovědní struktuře. Velikost korpusu odpovídá 2,8 milionů slov.

SYN2015 je oproti tomu korpus psaného jazyka. Je tím také mnohem větší – počítá 100 milionů slov. Tento korpus také navazuje na své předchozí varianty: SYN2000/2005 a SYN2010 (Cvrček – Richterová 2016). Je dokladem jazyka beletrie, publicistiky a oborové literatury mezi roky 2010 a 2014, přičemž je tento časový rámec, jako rámec novosti, pro naše aktuální téma výstižné (tamtéž 2016).

Z korpusové terminologie bychom zde rádi upozornili na *pozici*. Definujeme ji jako místo v řadě (věty/výpovědi/úseku) obsazené určitým slovem, ale i interpunkčním znaménkem (Cvrček – Richterová 2013). Na rozdíl od tohoto pojetí, pozici v této práci obecně a na jiných místech definujeme v pohledu na ostatní konstituenty, ne na interpunkční znaménka.

Dalším významným bodem v popisu práce s korpusem je ovšem i zápis věty. V citovaných datech užíváme libovolné úseky, jejichž předěl označujeme zde jako „[...]“. Tímto předělem vylučujeme sémanticky a formálně dostačující ukázkový rámec.

ORAL2013 užívá tečky ve významu pauzové interpunkce „.“, „...“, která může být krátká a střená a je určena na základě prozodické segmentace založené na individuálním tempu promluvy mluvčího (Cvrček – Richterová 2017).

Ve zvolených příkladech hledaný výraz *akorát* označujeme tučným písmem.

6. APLIKACE ZVOLENÝCH TEORIÍ V ANALÝZE KORPUSOVÝCH DAT

Jelikož cílem práce je komentovat vztah mezi významem a funkcí u výrazu *akorát* a následný vliv tohoto vztahu na aktuální členění, za významný aspekt považujeme konkrétní výskyt výrazu ve větě.

Dosavadní příklady byly jen modelové, nyní se pokusíme najít materiál, jenž by naše východiska podpořil. Pokud se vystavíme předpokladu, že spojková platnost výrazu *akorát* znamená jeho umístění do iniciální větné pozice (v širším kontextu by se určitě našla i jiná umístění), jeho většinové větné postavení v jiných funkcích je centrální. Velmi často také nacházíme významově blízký výskyt výrazu v doplnění se spojkou *že*. Je to další bod, o kterém v následujících oddílech bude řeč. Velice časté je i kolokviální spojení *tak akorát*. Patrný je i výskyt *akorát tak*.

Nyní se věnujeme pozičním změnám, čímž se dostaneme k žádoucímu vztahu mezi výskytem v lineárním uspořádání s významem a funkcí. Tímto je ovšem zasaženo i AČ a otázka popsaného dosahu. K analýze nám postačí ukázkové, reprezentativní příklady ze dvou výše popsaných korpusů a mluveného psaného jazyka.²⁰ Volba těchto příkladů záležela na potřebě poukázat na co největší počet různých kombinací významů, funkcí a rolí v AČ. Takovýto cíl zcela koreluje s cílem diplomové práce, kde se snažíme vystihnout a vyčerpat možnosti, které výraz samotný nabízí.

Příklady proto popíšeme klasifikační tabulkou pod příklady z každého korpusu, do nichž zahrneme tyto body: funkci, význam (uvedeme jako synonymum) a komentář k specifčnosti chování v rámci AČ. V případě, že u výrazu nelze, podle našeho mínění, hovořit o aktualizací schopnosti, tak ho v poli „AČ“ značíme pomocí „/“.

²⁰ Citační údaje k jednotlivým větám viz v Citace z ČNK chronologicky. Jelikož zkoumáme významově-funkční posuny v AČ, v SYN2015 pro nás nebude relevantní informace o originálním jazyku citovaných údajů ani jejich stylové zařazení do úzu.

SYN2015:

- 1) „A jedno z toho byl pohřeb a tys tady zůstal **akorát** tři dny, než tě zas vypakovali pryč.“
- 2) “[...] a já bych z hrobu přiletěl na tvý přání, abychom spolu mluvili, **akorát** bys mě nemohl vidět, protože bych byl neviditelnej?!”
- 3) „Brzké ráno je čas **tak akorát** na filozofii.“
- 4) “Pro všechny je v ní dost místa a není moc o co zakopávat. **Akorát** si kluci dali – občas do hlavy o shody [...].”
- 5) „I těch pastelových barev je tu nakonec **tak akorát**.“
- 6) „V souboji s brankářem jsem ukázal parádní výskok. Já mám **akorát** tu hlavu. Nohou šance nedám, takže mě vždy trefují na hlavu.“
- 7) „Mám dojem, že **akorát** jdu po cestě, kterou mi někdo předem vytyčil.“
- 8) „Nic jsem nevymyslela. **Akorát** jsem se strašně lekla, že se z nevinného snění řítím do další katastrofy.“
- 9) „Film z toho nedělej, **akorát** si zkazíš tu knihu.“
- 10) „Určitě berte raději tento Full HD, na patnáctku je to **akorát**.“

Funkce	Význam	AČ
částicová	jen/jenom/pouze	aktualizátor dosah: <i>tři dny</i>
spojková	jenže/jen/jenom	/
částicová	právě, přesně	aktualizátor dosah: <i>na filozofii</i>
spojková	jenže/jen/jenom	/
příslovná	přesně (přesný počet)	réma
částicová	jen/pouze	aktualizátor dosah: <i>tu hlavu</i>
částicová	právě	/
spojková/částicová	jen/jenom/pouze	/
spojková/částicová	jen/jenom	/
částicová	přesně (vyhovující x)	réma

Tabulka 1: Kvalitativní analýza výrazu *akorát* na základě příkladů ze SYN2015.

ORAL2013:

- 1) „jo já su spokojený no. **Akorát že** já su vlastně. všeci sú nějak na Strážnicu nebo na Hradiště já su na Zlín a tam su fakt sám jako takto.“
- 2) „[...] kříž z nožů – jako . typ nože. **akorát že** to je čoveče někde aha ve vnitrozemí [...]“
- 3) „no jasně že na střechu né vona má dobrou náladu ráno **akorát** nesmí přšet to ted‘ už asi nebude teplo [...]“
- 4) „[...] malinko si jako v popředí vem si že ona je až za tebou teda...to se ti **akorát** tak zdá. to je perspektiva. [...]“
- 5) „[...] dědouška pozná a. já sem s ní **akorát** telefonoval no jo to je druhá věc vid‘? [...]“
- 6) „[...] no ale jakože ve firmě u firmy byl zaměstnanej no. a dycky jezdí **akorát** na víkendy .a vlastně my. i eee jednou za štrnáct dní k němu dem na víkend jo?“
- 7) „[...] no ale u toho praktika tam prostě **akorát** vyplňuješ papíry“
- 8) „[...] koupelně to není. je to **akorát** u Petry. nebo aspoň si myslím ne u Petry to právě není.“
- 9) „[...] a to bylo **akorát** před tím než měly vodjet do těch lázní. [...]“
- 10) „[...] tvoji kabelku měl **akorát** už u čumáku ale já mám takový ty instinkty jo co mně něco najednou řekne že se - něco děje jo jako.“

Funkce	Význam	AČ
spojková	jenže	/
spojková	jenže	/
spojková	jen/jenom	/
částicová	jenom/pouze	/
částicová	právě	/
částicová	jenom/pouze	aktualizátor dosah: <i>na víkendy</i>
částicová	jenom/pouze	/
částicová	právě	aktualizátor dosah: <i>u Petry</i>
částicová	právě	aktualizátor dosah: <i>před tím</i>
částicová	právě/zrovna	/

Tabulka 2: Kvalitativní analýza výrazu *akorát* na základě příkladů z ORAL2013.

První náhled do tabulek odkazuje k následujícímu:

- význam výrazu *akorát* v částicové a spojkové může být *jen/jenom*, zatímco příslovečné a částicové také *právě/přesně*,
- výskyt výrazu před slovesem většinou koreluje s částicovou oproti příslovečné funkci, což zcela odpovídá slovosledu slovesných doplňků a jejich významů²¹,
- slovosledná pozice není jediná, která určuje funkci zvoleného výrazu, avšak výraz spojkovou platnost může realizovat pouze v iniciální větné pozici,
- aktualizací schopnost je v doméně částicové funkce,
- funkce aktualizátoru je oslabená při výskytu *akorát* před slovesem/aktualizace se tedy vztahuje k slovesnému doplňku.

Poslední zmíněný bod však neuvádíme jako konečný popis. Všimněme si třeba tohoto modelového příkladu, kde *akorát* slouží jako aktualizátor slovesa jako rématu:

*Jeho jsem **akorát** potkal, ale neseznámili jsme se.*

²¹ Tomuto problému se v této práci dál nevěnujeme. Jeho významnost však zmíníme v oddíle 7.

Výraz je často kombinovaný s příslovcem *tak* a sémanticky *že*. U případu doplnění příslovcem v obou kombinacích, *akorát tak* a *tak akorát*, dochází k posílení významu. Štěpánková v tomto kontextu přednost dává pojmu významová „jednoznačnost“ (Štěpánková 2013: 69). Tyto dva jsou ve vzájemné korelaci, navíc by sem samozřejmě patřila i ustálenost, kolokviální povaha. Kombinaci se spojkou *že* nacházíme v ORAL2013 často. Výskyt v této kombinaci je jednou ze dvou spojkových variant, podobně jako u výrazu *jen* a *jenom* (viz následující oddíl).

Propojení s příslovečným výrazem *právě* nabývá také odstínu časového: „já sem s ní **akorát** telefonoval“ – před chvílí (více o rozrůzněnosti výrazu *právě* viz třeba SSJČ). Omezovací význam v částicové funkci je zcela běžně i aktualizátorem: „zůstal **akorát** tři dny“. Částicový aktualizátor „**akorát** u Petry“ ve významu „právě“ (srov. druhý výskyt v téže funkci po pauze) hraničí s funkcí výplňkovou, což se ovšem u částicí velmi často jeví.

Věty a výpovědi, které jsme citovali mají objektivní slovosledy, jejich odchylnost ve stavbě, viditelná v ORAL2013, nenarušuje čitelnost. Výplňkové a vlastně demonstrativní užití zájmena *ten* například ve větě 9 v sekci ORAL2013, naznačuje, že všechny větné prvky jsou kontextově zapojené. Když k tomuto faktu přidáme i ten, že aktualizátor *akorát* drží časové určení *před tím* ve svém dosahu, může se nám zdát, že povrchový slovosled v rámci „zleva-doprava“ neodpovídá tematicko-rematické struktuře věty. Obsahová analýza to však nepotvrzuje, poněvadž sémanticky nejstěžejnější informací jsou právě *lázně*. Jedná se totiž o sémantický prvek, o němž se povídá, navíc je zde zcela běžné slovosledné rozložení, v němž predikace je přechodnou částí mezi tématem a rématem (srov. Uhlířová 1984). Jak jsme ale uvedli v tabulce, můžeme o této výpovědi pojednávat i jiným způsobem. Zájmeno *to* ve spojení *před tím* vztahujeme právě k lázním. V tomto případě věta má za cíl vztyčit událost, jež se odehrála před plánovaným odjezdem, s nímž je adresát seznámen. Musíme si přitom dávat pozor na redundantní užití demonstrativ v mluveném jazyce.

Můžeme si v oblasti slovosledu všimnout také další věci: pozice *akorát* před slovesem po slovese je hlavně omezovací, částicová. *Akorát* má přitom výraznou schopnost aktualizovat příslovečné určení času. Všimněme si třeba věty 1 v sekci SYN2015 (*akorát tři dny*) nebo také věty 8 v sekci ORAL2013 (*akorát u Petry*), zde ve významu *právě*. Tato tendence aktualizací zůstává platná i ve spojkové funkci. Pozorujme toto oslabení v kombinaci se spojkou *že* třeba ve větě 1 v sekci ORAL2013 (*akorát že já*) oproti větě 4 v sekci SYN2015 (*akorát si kluci dali*).

V následujícím oddíle trochu podrobněji okomentujeme možnost synonymického nahrazení *akorát* jinými výrazy, čehož jsme se dotkli již v tomto přehledu reálného užití.

7. AKORÁT A JEHO EKVIVALENTY

Dalším významným bodem v této práci bude ovšem možnost nahrazení výrazu *akorát* jiným výrazem obdobného významu a funkčního potenciálu. Jak jsme mohli vidět v předchozím přehledu, kolokviální spojení *tak akorát* a *akorát tak* slouží k zjednoznačení významu (srov. Štěpánková 2013: 69), oproti tomu však *akorát že* a *akorát se* ve spojkové funkci významově značněji liší. V tomto ohledu zcela zjednodušeně lze říct, že se samostatné spojkové užití *akorát* projevuje, na rozdíl od spojení *akorát že*, mnohem větší sémantické naplnění, zatímco u kombinovaného výrazu převládá tendence vyjadřování mezivětného vztahu. Nárůst frekvence kombinované spojky v mluveném korpusu zde považujeme za signál k tendenci k spojkovému užití.

Významovými odstíny spojkových výrazů v rámci souvětí se velmi podrobně zabývá Skladba češtiny Grepla a Karlíka (1998). Přístup zvolené gramatiky je pragmatický, popisuje se v něm fungování výpovědi v určité komunikační situaci, tedy vytváří tzv. mikrosituace (tamtéž). Zároveň se tato učebnice hlásí závislostnímu popisu gramatiky, což koreluje s oddílem o aktuálním členění, v němž jsme tohoto přístupu dotkli v rámci sémantického zapojení elementů do věty. Ten přístup však sám o sobě nebude významný v tomto oddíle, tvoří však základ celé ve Skladbě předložené teorie. Skladba k tomu parataxi rozumí jako spojení vět, v němž se žádná z nich nechová jako „chybějící“ větný člen (tamtéž: 357). Zde zkoumaný sémantický poměr je ovšem odporovací. Autoři ho popisují jako rozpor mezi tvrzením A a B, přičemž základní spojkou je *ale* (tamtéž: 362). Pozoruhodné, jemné sémantické rozdíly mezi každým *ale* dají se velmi dobře přenést i do dalších spojek a spojkových výrazů. Autoři v rámci odporovacího poměru utvářejí dvě velké třídy: korekturu očekávání a korekturu neplatného (tamtéž: 363-364). První korektura se podle autorů vztahuje k novému oproti logickému předpokladu, jehož obsah implikuje první souvětí, zatímco korektura neplatného naopak v druhém souvětí nabízí poprvé ten očekávaný obsah (365). Autoři přitom vypracovali i podskupiny, podle kterých dochází i k třídění *akorát* a *akorát že*. Spolu s *jen/jenom* bychom výraz *akorát* umístili do skupiny vyjmutí z platnosti obsahu, kdežto varianty kombinované se spojkou *že* patří do omezení důsledku (tamtéž: 362):

„Maminka mi to zašila, jenže to nedrží.“/*Maminka mi to zašila, akorát to nedrží.* → omezení důsledku

„Dům je hotový, akorát mu střecha chybí.“ → vyjmutí z platnosti obsahu

Výraz *akorát* je tedy synonymicky nahraditelný s *jen/jenom*, avšak *akorát že* nikoli. Takového podání výrazu zatím nacházíme jen v ASSČ (viz výše).

Toto podání však v některých případech u výrazu *akorát* můžeme doplnit tendencí výrazu patřit samostatně do obou skupin. Například ve větě 4 v dokladech v sekci SYN2015 a ve větě 1 v sekci ORAL2013 si můžeme všimnout obsahově srovné tendence – vyjmutí z platnosti obsahu:

“Pro všechny je v ní dost místa a není moc o co zakopávat. **Akorát** si kluci dali – občas do hlavy o shody [...]”

„jo já su spokojený no. **Akorát že** já su vlastně. všeci sú nějak na Strážnicu nebo na Hradiště já su na Zlín a tam su fakt sám jako takto.“

Můžeme tedy k těmto variantám říct, že obecně dělení, jaké proklamují Grepl s Karlíkem, ob stojí i zde, avšak *akorát* jako výraz, jehož obsah je předmětem změny, mívá tyto hranice mnohem jemnější a slabší. Spojkové užití v kombinaci posiluje tuto funkci, přičemž také oslabuje jeho význam, takže lze vyvodit závěr, že *akorát* lze porovnat s chováním *jen/jenom* a *jenže/jenomže*, přitom však má potenciál zapadat do obou, omezení důsledku a vyjmutí platnosti z obsahu.

Popsanou úvahu samozřejmě objasníme jednoduchým příkladem z korpusu SYN2015:

„Pod Miroslavem Beránkem vyrazili správnou cestou, **jenže** návrat mezi tuzemskou špičku nepůjde tak bleskově.“

Synonymickým nahrazením dostáváme tyto věty: *jen návrat mezi tuzemskou špičkou nepůjde tak bleskově*, *akorát návrat mezi tuzemskou špičku nepůjde tak bleskově*, *akorát že návrat mezi tuzemskou špičku nepůjde tak bleskově*.

Lze vidět naprostou logickou shodu mezi *jen* a *akorát*, jež zde oba mají výraznou aktualizací povahu. *Akorát* je přitom zaměnitelný i s *akorát že*, zatímco mezi *jen* a *jenže* je rozdíl o něco větší. Tento postoj zaujímáme především na základě zakotvenosti výrazu a jeho obecné frekventovanosti. S ohledem na ustálenost výrazů *jen (jenom)* a *jenže (jenomže)*, jejich užití je zjednoznačněné (srov. Rejzek 2015: 272; SSJČ).

Pokusíme se tedy znázornit možnou „funkční cestu“ výrazu:

akorát (přísl.) – *akorát* (část.) – *akorát* (sp.)

↓

akorát že (sp.)²²

Synonymní výrazy k *akorát* jako příslovci a částici jsou, jak již jsme uvedli v druhém oddíle, *právě, přesně, jen(om), zrovna* (srov. ASSČ, SSJČ, Rejzek 2015).

Synonymnost a celkovou možnost nahrazení lze jednoduše poznat i pozorováním užití v paralelním korpusu. Jelikož chorvatština je mateřským jazykem autora práce, zmíníme užívané překladové ekvivalenty ve všech funkcích. Výraz *se*, s ohledem na kontext překládá jako *samo* (*akorát*), *samo što* (*akorát že*), *jedino* (*jenom/akorát*), *ali*, ve funkci spojky odporovací, vylučovací s restriktivním významem a příslovce, částice (zde *jedino*), (srov. ČNK).

Užití spojky *ale*, základní odporovací spojky, ekvivalentní s chorvatským *ali*. Spojky *ale/ali* nemají žádnou omezení, skoro vždy přítomný ve spojkovém užití *akorát*.

Podrobně o zde popsaném jevu napsala Slezáková, která se věnovala funkčním posunům u výrazu *nicméně* (2002). Mluví o jeho gramatikalizaci, tj. o posunu příslovečné do částicové funkce (tamtéž). Tohoto posunu si všímáme také u výrazu *akorát*. O jeho spojkové platnosti se ve slovnících, jak již jsme se mohli přesvědčit, mluví jen na jednom místě. Vyvozujeme tedy, že užití ve spojkové funkci je spjato s obecnou sémantikou výrazu jako částice (*jen/jenom*), která je ovšem čím dál širší a rozšířenější. Výskyt v kombinaci se spojkou *že*, vede k jeho částečné desémantizaci, čímž se posiluje vztahový potenciál.

²² Slovníkové zkratky v závorkách po příslovce, částici a spojkou. Srov. SSJČ.

8. DALŠÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Z důvodu tematicky omezeného jádra této diplomové práce, některé zajímavé otázky ponecháme otevřené. Z těchto vymezených tematických oblastí se nám za pozoruhodné jeví slovnědruhovému zabírání pozic. Znamenalo by to výzkum, jenž by se zaměřil na slovnědruhovou patříčnost výrazů vyskytujících se těsně před nebo po *akorát*. Pokud vyjdeme z teorie, že predikace je obsahovým předpokladem propozice (tak, jak z to pokládá dependenční či valenční syntax), tak se na věc lze podívat z úhlu závislostních vztahů. Na druhé straně však, kromě slovesného potenciálu, významnou roli hraje soupis frekvenční distribuce slovních druhů a jejich větných pozic. Přestože je slovosled v češtině volný, jeho slovosledná ustálenost v rámci AČ na zmíněnou volnost těsně navazuje. Tímto by stálo za pozornost, udělat frekvenční analýzu pozic výskytů výrazu *akorát*. Dalo by se takto zjistit třeba, ve kterých pozicích má výraz větší aktualizací schopnost a jakou roli v tom hraje obsazení zbylých pozic. U toho je také významná subjektivnost slovosledu.

Akorát se mi nechce učit.

Akorát učit se mi nechce.

Tyto dva uvedené modelové příklady jsou synonymní, zároveň jsou v češtině jediné dvě slovosledné varianty postihující stejný význam. Druhou větu lze významově pochopit takto: *nechce se mi akorát učit*, čímž se potvrzuje značný aktualizací potenciál výrazu. V jeho dosahu je předmět věty. Tento dosah mizí v případě prvním, protože zde na výraz *akorát* navazují dvě enklitika.

Nechce se mi učit.

Učit se mi nechce.

I bez výrazu *akorát* má věta druhá slovosled subjektivní, poněvadž nesleduje typické S – V – O pořadí. Nabídnuté varianty vět jsou přitom sémanticky plně obsazené, výraz *akorát* tedy má potenciál v dosažení mít jejich předmět. To je však přitom otázka nejen sémantiky PRED_{NEG} + ACT_{DAT} + PAT, ale i slovosledu.²³ Střídáním pozice výrazu *akorát* se mění význam věty (srov. také např. *učit se mi akorát nechce*), (srov. Panevová 2014: 221).

²³ Touto zjednodušenou anotací chceme jen vyčlenit jednotlivé sémantické prvky věty.

Libovolnost pozicí jde vidět i u jiných faktorech, jakými jsou třeba faktor rytmický. Navíc se možné slovosledné kombinace v povrchové rovině jeví jako projektivní, nebo neprojektivní v rovině hloubkové. Jelikož jednotlivé slovní druhy mají valenční potenciál, řešení otázky závislostního vztahu příslovce je v podstatě jednoduché. Tento ukázkový bázevý příklad proto byl zaměřen na částicové užití výrazu. Přestože u *akorát* vnímáme více či méně poziční střídavost, dalším přínosem distribuce slovosledných údajů by pomohly zjistit noremní výskyt v každé možné funkci, jak o tom psala Uhlířová (srov. Štícha 2011: 753-754).

Jak již jsme nastínili v tomto krátkém zjednodušeném přehledu možné výzkumné otázky, problematika postavení klitik hraje v rytimizaci slovosledu významnou a, ve slovanských jazycích, velmi proměnlivou roli. Touto problematikou se dopodrobna zabývá významná slavistka L. Uhlířová (srov. např. heslo 2017b) Tento činitel je velice pozoruhodný právě u popisu překladových ekvivalentů, poněvadž různorodost v postavení klitik může ovlivnit překlad, a tím i pozměnit původní aktualizací cíl věty. Důvod tomu je fakt, že AČ je hierarchií níže než aktuální ustálená rytmická pravidla jazyka.

Pozorování jednoho voleného výrazu si určitě zaslouží porovnání psaného a mluveného jazyka. V této práci, jak jsme mimo jiné nahlásili a provedli, toto porovnání bylo pouze ukázkové. Zprv frekvenční údaje v oblasti funkčního třídění výrazu *akorát* se v mluveném a psaném jazyce liší. V mluveném jazyce je tendence k částicovému a spojkovému užití mnohem výraznější, a tak můžeme vyvodit závěr, že psané doklady potvrzují příslovečnou funkci v psaných textech. Důkazem je to také proměnlivého charakteru výrazu.

9. ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo prozkoumat významově-funkční posuny u výrazu *akorát* v rámci aktuálního členění větného. Ve středu zájmu tedy byly vztahy mezi významem, funkcí a schopností aktualizace. K tomuto cíli jsme přistoupili syntézou nejvýznamnějších bodů potřebných k jeho úspěšné realizaci. Znamenalo to především utvořit kvalitní základ jak terminologický, tak obsahový. Jelikož lingvistika je velmi široká věda, v každé teorii převládá jiné uchopení základních pojmů – tyto jsou následně homonymní. Analýza vztahu významu a funkce je komplikovaná faktem, že *akorát* je výraz, jehož funkce jsou jak autosémantické, tak synsémantické. K tomu se přidává funkční promísení, přesněji, občasná sekundárnost funkce. Obecně se stanoví rozdíl mezi gramatickým a lexikálním významem, tedy slova synsémantická jsou významově závislá a napomáhají tvořit větší strukturu – jak na to upozornili Cvček a Hladká (2010: 70-71; 2017). Abychom teoretické postoje a námi zvolenou cestu poctivě obhájili, možnosti jejich znázornění hledáme v disertačních pracích K. Čermákové (2012) a B. Štěpánkové (2013). Významem jsme následně uchopili polysémní charakter výrazu, totiž tendenci zeslábnutí, ale ne i konečné ztráty sémantického naplnění, tak jak se k tomu postavil M. Vondráček (1999).

Funkci na základě těchto zdrojů definujeme jako střídání slovnědruhové příslušnosti, přičemž nutně vnímáme následky polyfunkčnosti, tj. možné odstíny a dědění z funkcí předešlých. Pro určení tohoto rámce vycházíme z práce J. Bauera (1962; 1964), jehož postoj o primárnosti a sekundárnosti funkce vidíme ve zvolených příkladech velmi jasně.

Poté jsme se věnovali základnímu přehledu dosavadního výskytu výrazu *akorát* ve slovnících a příručkách. Dozvídáme se z Rejzkova etymologického slovníku (2015: 50), že výraz *akorát* do slovní zásoby češtiny vstoupil v průběhu 19. století jako příslovce ve významu *přesně* – mimo jiné ve funkci, jakou známe i dnes. Výraz ve svém následném vývoji nabývá částicové a spojkové funkce. Zajímavé jsou přitom vztahy mezi funkcí a významem, poněvadž v příkladech nacházíme častá propojení. Základní komentář ke slovníkovému heslu nám umožnil pochopit aktuální stav výrazu, jemuž jsme se zde rozhodli věnovat, a stejně tak nás motivovat, abychom jazykovědné termíny *význam* a *funkce* užili co možno nejpřesněji.

Ve stěžejní části práce jsme se rozhodli komentovat uplatnění těchto definic v reálném užití na základě aktuálního členění větného. Tento přístup volíme jako „cestu k rématu“, přičemž nás zajímá problematika aktualizace a dosahu u výrazu *akorát*, jenž je tohoto schopen. K tomuto závěru docházíme pomocí příkladů, v nichž je vidět, že změnou pozice výrazu se

mění i význam věty, což je důkaz jeho aktualizací schopnosti (Panenová 2014). Tímto naznačujeme významnost výrazu v rámci AČ.

Poté, co jsme představili centrální teoretický bod práce a odůvodnili jeho námět několika větnými ukázkami, zabezpečili jsme si náhled do reálného užití, což i je vrcholovým potvrzením všech předem podaných komentářů. Volbou korpusů ČNK, ORAL2013 a SYN2015, poukazujeme na střídání významů a funkcí u výrazu *akorát*, čímž si také otevíráme nové otázky. Ty vyplývají především ze vztahu mezi výrazem *akorát* a slovesem.

V oddíle o ekvivalentech jsme zjistili, že rozdíl synonymické nahrazení *akorát že* a *akorát* odpovídá jeho generální tendenci mít spojkovou funkci, oproti třeba vztahu mezi *jen* a *jenom* a jejich protějšků *jenže* a *jenomže*. Leckteré užití výrazů souvisí především s jejich frekvenční distribucí. Všechny tyto závěry se dají kontrolovat i v paralelním korpusu.

Jelikož práce je omezená obsahově a rozsahem, nabízíme další možné otázky, jimž se také krátce věnujeme. Především se domníváme, že by si tato tematická oblast zasloužila analýzu slovosledu a sémantiky s ohledem na postavení zvoleného aktualizátoru a jeho střídavé aktualizací schopnosti.

Tato diplomová práce se tedy omezila jen na některé otázky, jejichž zpracování otevřelo potenciálně plodné oblasti nové. Vztah mezi mluveným a psaným jazykem v pozadí užití výrazu *akorát* by si samozřejmě zasloužilo zvláštní studii.

10. CITACE Z ČNK CHRONOLOGICKY

SYN2015: Strážkyně krve.gratt_strazkyněk:1:1733:4. 2013.

SYN2015: Prevít v tajných službách. previt.1:491:4. 2003.

SYN2015: Tátologie. brycz_tatologiea1:424:1. 2011.

SYN2015: Chatař & chalupář. Chch1210:3:22:10. 2012.

SYN2015: Marianne. mari1404:65:4:5. 2014.

SYN2015: Mladá fronta Dnes. mfl20618:398:10:1. 2012.

SYN2015: Kafka na pobřeží. kafkanap:2:494:5. 2006.

SYN2015: Rok kohouta. bouck_rockohouta.1:984:5. 2008.

SYN2015: Magazin Víkend DNES. Nfmv1238:9:82:4. 2012.

SYN2015: Extra PC. Extr1401:23:5:3. 2014.

ORAL2013: 09A117N. 2009.

ORAL2013: 11A050N. 2011.

ORAL2013: 10A138N. 2010.

ORAL2013: 09A166N. 2009.

ORAL2013: 09P0039. 2009.

ORAL2013: 08M010N. 2008.

ORAL2013: 10M006N. 2010.

ORAL2013: 09A182N. 2009.

ORAL2013: 08A056N. 2008.

ORAL2013: 10A091N. 2010.

SYN2015: Nedělní sport.spne1439:3:11:2. 2014.

11. LITERATURA

- ASSČ. *Akademický slovník současné češtiny*. [online: <http://www.ujc.cas.cz/o-ustavu/oddeleni/oddeleni-soucasne-lexikologie-a-lexikografie/akademicky-slovník-soucasne-cestiny.html>, 16. 3. 2018].
- Bauer, J. (1967): K otázce významů a funkcí spojek. In: *Sborník Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, řada jazykovědná. vol. 16, iss. A15, s. 27-36. [online: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/101095>, cit. 29. 3. 2018].
- Bauer, J. (1964): Spojky a částice. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, Řada jazykovědná. vol. 13, iss. A12. s. 131-139. [online: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/101276>, cit. 10. 3. 2017].
- Bauer, J. (1962): Spojky a příslovce. In: *Sborník Filozofické fakulty brněnské univerzity*. A, řada jazykovědná. vol. 11, iss. A10. s. 29-37. [online: <https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/100183>, cit. 10. 3. 2017].
- Cvrček, V. a kol. (2010): *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Cvrček, V. – Richterová, O. (eds.), (2017): cnk:oral2013: *Příručka ČNK*. [online: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:oral2013?rev=1512254058&vecdo=cite>, 5/2019];
- Cvrček, V. – Richterová, O. (eds.), (2013): pojmy:pozice. *Příručka ČNK*. [online: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/pojmy:pozice?rev=1381928125&vecdo=cite>, 5/2019].
- Cvrček, V. – Richterová, O. (eds.), (2016): cnk:syn2015: *Příručka ČNK*. [online: <http://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:syn2015?rev=1476702845&vecdo=cite>, 5/2019];
- Čechová, M. a kol. (1996): *Čeština: Řeč a jazyk*. Praha: ISV.
- Čermák, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Čermák, F. a kol. (2007): *Frekvenční slovník mluvené češtiny*. Praha: Karolinum.
- Čermáková, K. (2012): *Souvěti kombinující spojovací prostředky. Popis a analýza na základě korpusových dat*. Disertační práce. [online: <http://theses.cz/id/wzkt0d/00178864-136072107.pdf>, 27. 4. 2017]

ČNK. *Český národní korpus*. [online: <https://www.korpus.cz/>, 15. 2. 2017].

Dvořáček, P. a kol. (2006): *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia.

Firbas, J. (1982): „Aktuální členění větné“ (,) či „funkční perspektiva větná“. In: *Slovo a slovesnost*. 43/4, 282-293.

Grepl, M. – Karlík, P. (1998): *Skladba češtiny*. Brno: Votobia.

Hajičová, E. (2017a): Aktuální členění větné. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/AKTU%C3%81LN%C3%8D%20%C4%8CLEN%C4%9AN%C3%8D%20V%C4%9ATN%C3%89>, 16. 5. 2019].

Hajičová, E. (2017b): *Syntax-semantics interface*. Praha: Karolinum.

Hladká, Z. (2017): Synsémantikum. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/SYNS%C3%89MANTIKUM>, 12. 5. 2019]

Hugo, J. a kol. (ed.). (2006): *Slovník nespisovné češtiny*. Praha: Maxdorf.

Karlík, P. – Nekula, M. – Rusínová, Z. (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Brno: Nakladatelství Lidové noviny.

Kraus, J. (2006): *Nový akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia.

Krčmová, M. (2017): Aktualizace. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). CzechEncy: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/AKTUALIZACE>, 21. 5. 2019].

Mathesius, Vilém. (1941): Základní funkce pořádku slov v češtině. In: *Slovo a slovesnost*. 7/4, 169-180.

Nekula, P. (2017): Vytýkací částice (fokusační částice, aktualizační částice, zdůrazňovací částice, gradační částice). In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). CzechEncy: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/VYT%C3%9DKAC%C3%8D%20%C4%8C%C3%81STICE#rematiz%C3%A1tor>, 21. 5. 2019].

Panevová, J. (2014). *Mluvnice současné češtiny 2: Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.

Rejzek, J. (2015): *Český etymologický slovník*. Brno: Leda.

SČS (2012): *Slovník českých synonym a antonym*. Brno: Lingea.

Slezáková, M. (2002): Více, či méně? Nicméně! (aneb malá slova – velké změny). In: *Naše řeč*. 85/4, 199-206.

SSJČ. *Slovník spisovného jazyka českého*. [online: <http://ssjc.ujc.cas.cz/>, 10. 3 2017].

Svoboda, A. (1984). České slovosledné pozice z hlediska aktuálního členění (I). In: *Slovo a slovesnost*. 45/1. 22-34.

Šmilauer, V. (1947). *Novočeská skladba*. Praha: SPN.

Štěpánková, B. (2013): *K výrazům částicové povahy ve výstavbě textu, zejména k jejich roli v aktuálním členění*. Dizertační práce. [online: [file:///C:/Users/korisnik/Downloads/IPTX_2010_1_11210_0_128955_0_104657%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/korisnik/Downloads/IPTX_2010_1_11210_0_128955_0_104657%20(5).pdf), 15. 3. 2017]

Štícha, F (ed.). (2011): *Kapitoly z české gramatiky*. Praha: Academia.

Uhlířová, L. (2017a): Subjektivní slovosled (subjektivní pořad). In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/SUBJEKTIVN%C3%8D%20SLOVOSLED>, 21. 5. 2019].

Uhlířová, L. (2017b): Rytmičtý slovosledný činitel. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/RYTMICK%C3%9D%20SLOVOSLEDN%C3%9D%20%C4%8CINITEL>, 5/2019].

Uhlířová, L. (1984): Sloveso určité v aktuálním členění větném. In: *Slovo a slovesnost*. 67/1. 1-10.

Uhlířová, L. – Kučerová, I. (2017): Objektivní slovosled. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.). *CzechEncy: Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online: <https://www.czechency.org/slovník/OBJEKTIVN%C3%8D%20SLOVOSLED>].

Veselá, K. (2007): *Kontrastivní základ v češtině*. diplomová práce. [online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/35443/?lang=en>, 21. 5. 2019].

Vondráček, M. (1999): Příslovce a částice – hranice slovního druhu. In: *Naše řeč*. 82/2, 72-78.

12. SHRNU TÍ

Shrnutí

Cílem této diplomové práce je poukázat na funkční a významové posuny u výrazu *akorát* v české větě. Výraz *akorát* patří do mluveného jazyka a může se vyskytnout ve funkci příslovce, částice a spojkového výrazu. Pokud jde o jeho význam, tak můžeme uvést následující základní synonyma: *přesně*, *jen* nebo *jenže*. Tyto významy se můžou v různých funkcích prolínat. V práci vycházíme z funkční perspektivy větné, přičemž se teoreticky opíráme o definice funkce a významu podané v pracích J. Bauera a B. Štěpánkové. Takováto teoretická báze pomáhá popsat výraz *akorát* jako aktualizátor a výraz, jenž u jedné, primární funkce může plnit i funkci sekundární. Často se jedná o propojení funkce částicové a spojkové. Analýzou vět z korpusů SYN2015 a ORAL2013 potvrzujeme, že se *akorát* často chová jako aktualizátor, jelikož změnou slovosledného postavení dochází i ke změně ve významu věty. Pozorujeme, že významný je i jeho vztah ke slovesu. Následně komentujeme také možné užití ekvivalentu *akorát že* a překladových ekvivalentů v chorvatštině. Zmiňujeme následně i další otázky, které by stály za rozpracování.

Klíčová slova: aktualizátor, aktuální členění větné, funkce, význam, výraz *akorát*

Summary

The aim of the master's thesis is to point out the semantic changes and functional shifts of the expression *akorát* in a Czech language sentence. The expression *akorát* is used in spoken language and it can occur in adverbial, particle or conjunctive function. We can, while considering the meaning of *akorát*, mention expressions such as *precisely (přesně)*, *only (jen)* or *but (jenže)* as synonymous. At the same time, the expression has a few different meanings which can be variously intertwined in different functions. The thesis is based on definitions of function and meaning given in J. Bauer's and B. Štěpánková's works and also on functional sentence perspective as theory. The aforementioned theoretical basis helps us define the expression *akorát* as an actualizer which can, next to its primary function, have a secondary function as well. This is often connected to its particle and conjunctive function. Sentence analysis from SYN2015 and ORAL2013 corpora has shown that expression *akorát* as an actualizer can change the meaning of the sentence if its position in word order is changed. The

importance of how the expression is related to the verb is observed as well. Consequentially, the possibility of using the equivalent expression *akorát že* and translation equivalents in the Croatian language are commented. Some other questions, to which it is thought works should be devoted in the future, are considered.

Key words: actualizer, expression *akorát*, function, functional sentence perspective, meaning